

MONETARNI SUSTAV I REŽIM DEVIZNOG TEČAJA

Nuić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of agriculture / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:151:890391>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku

**Fakultet
agrobiotehničkih
znanosti Osijek**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Agrobiotechnical
Sciences Osijek - Repository of the Faculty of
Agrobiotechnical Sciences Osijek](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
POLJOPRIVREDNI FAKULTET U OSIJEKU**

Ivana Nuić, apsolvant

Preddiplomski studij smjera Agroekonomika

MONETARNI SUSTAV I REŽIM DEVIZNOG TEČAJA

Završni rad

Osijek, 2013.

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
POLJOPRIVREDNI FAKULTET U OSIJEKU**

Ivana Nuić, apsolvent

Preddiplomski studij smjera Agroekonomika

MONETARNI SUSTAV I REŽIM DEVIZNOG TEČAJA
Završni rad

Povjerenstvo za ocjenu završnog rada:

1. Doc.dr.sc Davorin Turkalj, predsjednik
2. Doc.dr.sc Igor Kralik, mentor
3. Prof.dr.sc Ružica Lončarić, član

Osijek, 2013.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. MATERIJAL I METODE	3
3. POVIJEST NOVCA	3
3.1. TRAMPA	3
3.2. NATURALNI ILI ROBNI NOVAC	3
3.3. NEOBRADENI KOMADI METALA	4
3.4. MONETA.....	4
3.5. BANKNOTA.....	5
3.6. SUVREMENI NOVAC	6
4. VALUTNI (NOVČANI SUSTAVI)	8
4.1. VALUTNI SUSTAVI BIMETALIZMA	9
4.1.1. <i>Paralelna valuta</i>	10
4.1.2. <i>Dvojna valuta</i>	10
4.2. VALUTNI SUSTAVI MONOMETALIZMA.....	11
4.2.1. <i>Zlatni sustavi</i>	12
4.2.2. <i>Načela emisije i pokrića novčanica</i>	13
4.2.3. <i>Slom zlatnog standarda</i>	14
5. SUVREMENI NOVČANI SUSTAV.....	15
5.1. PAPIRNATA VALUTA.....	15
6. FINACIJSKI SUSTAV I ULOGA BANAKA KAO MON ETARNIH INSTITUCIJA 17	
7. SREDIŠNJA BANKA	18
6.1. HNB.....	19
8. MEĐUNARODNI MONETARNI FOND	22
8.1. OPĆI SPORAZUM O POSUĐIVANJU (GAB)	24
8.2. NOVI ARAŽMAN O POSUĐIVANJU (NAB).....	25
9. DEVIZNI TEČAJ.....	25

9.1. DEVIZNI TEČAJ U SUSTAVU MMF-A	27
10. EUROPSKA MONETARNA UNIJA.....	29
10.1. MEHANIZAM DEVIZNIH TEČAJEVA UNUTAR EUROPSKOG MONETARNOG SUSTAVA	30
10.2. MEHANIZAM DEVIZNIH TEČAJEVA UNUTAR EUROPSKE MONETARNE UNIJE BAZIRAN NA EURU	30
11. MONETARNI SUVERENITETI U UVJETIMA GLOBALIZACIJE.....	31
11.1. EUROIZACIJA I DOLARIZACIJA – UZROCI I VRSTE	31
12. ZAKLJUČAK.....	33
13. POPIS LITERATURE.....	34
14. SAŽETAK.....	35
15. SUMMARY.....	36
16. POPIS SLIKA.....	37
17. POPIS GRAFIKONA	38
18. TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA	39

1. UVOD

Ekonomске procese u društvu možemo podijeliti na dvije osnovne kategorije: realnu ekonomiju (tok roba) i monetarnu ekonomiju (tok novca). Obzirom da je tema ovog završnog rada vezana uz monetarne sustave, prije svega trebali bismo definirati novac kao pojam. Novac je svojevrsna roba za koju se može kupiti svaka druga roba. Novcem se raspoređuju i razmjenjuju svi proizvodi ljudskoga rada.¹ Uobičajena definicija novca kaže da je novac obračunska jedinica; spremnik vrijednosti; te sredstvo razmjene. Novac služi kao posrednik, ono je prirodno ili izvedeno sredstvo, s iznimno ograničenom ponudom na tržištu dobara. Da bi se dobro kvalificiralo kao novac, ono mora zadovoljiti tri kriterija²:

1) Mora biti sredstvo razmjene

Kada je neko "dobro" traženo zato što njenom vlasniku omogućava relativnu jedinstvenu konverziju tog "dobra" u drugo "dobro" onda to zadovoljava kriterij sredstva razmjene. Najvažniji razlog zašto ljudi žele novac je zato što ga žele razmjenjivati za druga "dobra".

2) Mora biti obračunska jedinica

Sredstvo razmjene ima svojstvo obračunske jedinice kada se koristi za vrednovanje drugih dobara ili kada se kroz njega denominiraju dugovi. U nekim kulturama npr. koze su služile kao obračunska jedinica, tako da je bilo situacija gdje konj vrijedi deset koza ili jedna kokoš vrijedi petinu koze.

3) Mora biti sredstvo pohrane vrijednosti

Kada netko želi posjedovati sredstvo kako bi njime pohranili vrijednost za buduće kupovine tada se ono može smatrati da čuva tj. pohranjuje vrijednost. Većina kvarljive robe nema ovu kvalitetu.

Osim pojma novca i njegove povijesti, u ovome radu biti će obuhvaćeni monetarni sustavi te režimi deviznih tečajeva, monetarne institucije, kao i suvremeni novčarski sustav i njegovo funkcioniranje.

Osnovni cilj ovoga rada je поближе se upoznati s pojmovima koje svakodnevno susrećemo i koji utječu na naš život kao život poduzetnika, proizvođača ali i običnih građana. Osim novca kao pojma, rad obuhvaća i povijest razvoja novca do onog oblika kojeg danas poznajemo, stvaranje međunarodnog monetarnog fonda i njegova uloga u monetarnoj

¹ Info pojmovi (<http://novac.net/help-info/pojmovi/>) 6.9.2013.

² Novac, kazalo (<http://www.moj-bankar.hr/Kazalo/N/Novac>) 6.9.2013.

politici danas, središnja banka i okolnosti nastanka, devizni tečaj njegov razvoj i značenje za današnju ekonomiju, ali i svakodnevni život. Nabrojani pojmovi i okolnosti njihovog nastanka u međusobnoj su korelaciji i vrlo su važni za razumijevanje današnje monetarne politike kao i svakodnevnog toka novca i kapitala.

2. MATERIJAL I METODE

Za izradu završnog rada korišteni su podaci i informacije koji su prikupljeni pretraživanjem stručne i znanstvene literature koje se bave promatranom problematikom. Prilikom pisanja završnog rada od velike pomoći su bili podaci Hrvatske narodne banke (baza podataka HNB-a), kao i dostupna stručna literatura putem Interneta. Cilj rada je bio utvrditi ulogu monetarnog sustava i deviznog tečaja u suvremenom poslovanju.

3. POVIJEST NOVCA

Novac se pojavio zbog potrebe ljudi za proizvodima odnosno pojavom podjele rada i specijalizacije proizvodnje. Čovjek više nije bio u stanju proizvoditi sve ono što mu je potrebno te se kroz vrijeme specijalizirao za proizvodnju određenih proizvoda. Kako je i dalje imao potrebu za drugim proizvodima došlo je do prvog oblika trgovine (razmjene) u obliku roba za robu. U narednim poglavljima detaljnije ću objasniti svaki od koraka koje je novac prošao dok nije došlo do oblika koji danas poznajemo.

3.1. Trampa

Ispočetka čovjek je uglavnom proizvodio sve što mu je bilo potrebno, no kako je napredovao, njegove potrebe su bile veće, a nije imao dovoljno vremena izraditi i sakupiti sve ono što mu je bilo nužno za normalno funkcioniranje. Upravo u tim vremenima došlo je do potrebe za razmjenom viška proizvoda, tj. prve trgovine. Kao što znamo danas trgovina funkcionira tako što za određen proizvod dajemo novac, a kako smo već ranije definirali novac je „obračunska jedinica; spremnik vrijednosti; te sredstvo razmjene“ te dolazimo do zaključka kako je prvi novac zapravo bio proizvod. Razmjena robe za robu naziva se trampa. Do trampe je došlo zbog napretka čovječanstva i stvaranja viška proizvoda. Možemo zaključiti da je trampa prethodila trgovini.

3.2. Naturalni ili robni novac

Naturalni ili robni novac definiramo kao robu koja ima određenu vrijednost i predstavlja novac. Ovaj oblik novca najbolje ćemo objasniti na primjeru jednog trgovanja iz prošlosti. Uzmimo na primjer kako obrtnik obrađuje platno. Da bi došao u posjed nekog drugog proizvod koji mu je potreban (npr. meso) morao je pronaći nekoga kome je platno

potrebno, a da u istom trenutku taj posjeduje meso, ili čak treću osobu koja ima neki proizvod koji je potreban onome koji ima meso. Kao što vidimo ovaj je način trgovanja i posjedovanje robnog novca bio poprilično kompliciran te su stoga ljudi morali pronaći način kako da univerzalnim proizvodom mogu doći u posjed stvari koje su im potrebne te ustaliti vrijednost koji taj univerzalni proizvod ima. Temeljna funkcija novca je da služi kao sredstvo razmjene, što znači da se novac najprije promatra u funkciji transakcijskog sredstva, a zatim u funkciji štednje, odnosno u najlikvidnijem obliku.

3.3. Neobrađeni komadi metala

Neobrađeni komadi metala ili metalni novčići jedna su od vrsta simboličnog novca. Ovaj oblik novca preteča je onog što mi danas smatramo novcem. Prvi novac nastao je u 7. stoljeću u Libiji, Maloj Aziji. Taj je novac izrađivan od elektruma (prirodne slitine zlata i srebra). Osim elektruma u izradi novca koristilo se zlato, srebro, bronca, bakar i mjed. Najstariji novac je grčki i rimski kojeg su izrađivali antički obrtnici. Njegova karakteristika bio je visok stupanj finoće, odnosno kakvoće metala.

3.4. Moneta

Prema Hrvatskom Leksikonu Hrvatskog leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ moneta (lat.) se definira kao „prvotno kovani *novac* (kovanica), a zatim i novčanica. Naziv prema rimskoj božici Junoni Moneti, pokraj čijega se hrama na Kapitoliju nalazila državna kovačnica novca.“

Općenito, karakteristike kovanog novca kao općeg ekvivalenta jesu:

- 1) trajnost
- 2) djeljivost
- 3) homogenost
- 4) identičnost
- 5) rijetkost

Posebne karakteristike zlata su:

1. zamjenjivost (proizlazi iz homogenosti materije)
2. djeljivost (dijelovi vrijede kao i cjelina)
3. trajnost (nema oksidacije)

4. kovnost (promjena oblika ne utječe na količinu i kvalitetu)
5. prenosivost (mala količina ima veliku vrijednost)
6. prepoznatljivost
7. korisnost (visok stupanj potražnje i laka zamjena za potrebni proizvod)

Počeci metalnog novca ne vežu se za plemenite metale. Prvi metal od kojeg se izrađivao novac bio je željezo (Sparta), a zatim bakar (Rim i Kina). Tek naknadno se kovani novac transformirao u monetu – kovani novac od zlata i drugih metala sa od države propisanom i određenom finoćom, težinom i oblikom, te žigom države. S pojavom monete dolazi do numeratorskog načina plaćanja.

Država (kovnički sustav) određuje:

- valutu važenja – metal iz kojeg se kuje novac
- novčanu jedinicu – ime novca
- kovničku ili novčanu stopu – broj jedinica nekog novca koji se može iskovati iz jedne određene količine zlata ili srebra
- finoću – označava udio plemenitog metala u odnosu na neplemeniti
- toleranciju (*lat. remedium*) ili granicu odstupanja – odstupanje od zakonski utvrđene težine i finoće kod koje novac i dalje vrijedi onoliko koliko iz žiga proizlazi
- prometnu ili dopuštenu težinu – zakonski najmanja dopuštena težina monete pri kojoj ona može poslužiti kao sredstvo prometa i plaćanja.

Osim monete, u prometu je sudjelovao i kovani novac s manjom vrijednošću od one na koju glasi. Stoga oznaka na moneti postaje značajnijom od sadržaja metala, pa se postepeno novčana jedinica ne definira materijalno već nominalno. Razlika između nominalne i materijalne vrijednosti najviše je izražena kod sitnog novca kao ne punovrijednog novca koji se kovao od željeza, bakra i legura. Javlja se naziv kurentni novac kao novac kod kojeg je materijalna vrijednost jednaka nominalnoj vrijednosti, te koji služi kao zakonsko sredstvo plaćanja. Ukoliko se taj novac primao i u međunarodnom prometu nazivao se valutni novac.

3.5. Banknota

Banknota je u metalističkom valutnom sustavu bila novčani surogat, a u sustavu papirnate valute, ona je novac, tj. općeprihvaćeno sredstvo razmjene ili plaćanja robe i usluga, koja

se danas zove novčanica.³ Banknota (*engl. bank note, note, njem. Banknote, Schein*) je prenosivi beskamatni pismeni zapis o obvezi banke da donosiocu isplati iznos na koji banknota glasi u zakonskoj valuti jedne zemlje, nekada najčešće u zlatu. Banknote su prije izdavale brojne banke, no s vremenom su države pravo izdavanja banknota ograničile na manji broj banaka, ili pak na jednu, glavnu državnu banku. S vremenom se razvijala praksa da manje banke svoje banknote isplaćuju banknotama jedne velike banke koja je svoje banknote isplaćivala u rezervnom novcu, tj. zlatu. Nestankom konvertibilnosti domaćeg novca u zlatu, zamjenjivost banknota je postala fiktivnom, budući da su same banknote centralne banke preuzele funkciju zakonskog sredstva plaćanja, odnosno rezervnog (ili primarnog) novca. Iskustvo je bankarima ubrzo pokazalo da imaoći bankarskih certifikata, potvrda i sl. rijetko povlače deponirani novac odnosno ne u potpunosti. Tako je pravi depozit postao nepravi depozit (*lat. depositum irregulare*). Praksa je pokazala da su bankari mogli izdati i 2 do 3 puta više doznaka ili uputnica nego što su imali raspoloživog novca. Činjenica je da je ovim transakcijama povećan opticaj novčanih instrumenata i zahvaljujući tome ublažena je oskudica novca za kojim su potrebe bile sve veće. Bankarske doznačnice počinju se nazivati banknote. Banknota nije potvrda o položenom novcu već obveznica banke da donosiocu na njegov zahtjev isplati određeni iznos u zakonskom novcu, tj. to je potvrda o nepravom depozitu. Vlasnik banknote ima pravo na onaj iznos koji je na njoj otiskan. Izdavanje banknota započinje u 17. st., te se tada od izdavaoca zahtijevalo da za svaku izdanu banknotu ima zlatnu polugu. Na zahtjev stranaka, banknote su se zamjenjivale za zlatni novac. Nekada su londonski zlatari dolazili do tog novca tako što su im obično stanovnici davali svoje vrijednosti u njihove trezore. Vlasnici zlatnika nisu uvijek dolazili po njih, pa se dio zlatnika koristio za davanje kredita. Bankar je trebao procijeniti koliko mora imati zlatnika u banci, a za koliko može davati kredite

3.6. Suvremeni novac

Suvremeni novac čine novčanice, kovani novac i bankarski novac. Novčanice i kovani novac služe za gotovinsko plaćanje. Bankarski novac, koji prevladava u razvijenim zemljama, služi za bezgotovinsko plaćanje.

Novčanice su papirnate „cedulje“ ispisane na određenu vrijednost, te su unaprijed znanog oblika i tiskane na posebnoj tehnici. Dijele se na apoene, tako da se bez teškoća mogu primjenjivati u prometnim transakcijama. Papir za izradu novčanica posebne je strukture i

³ Lovrinović, Ivan; Monetarna politika; RRiF plus Zagreb, 2009 str. 43

tehnološke zaštite. Ima vodeni znak, zaštitnu nit i magnetnu šifru, kao zaštitu od krivotvorenja. Izrađuje se u apoenima (dijelovima na koje je podijeljena neka valuta). Što je neka valuta vrijednija tiskaju se apoeni manje nominalne vrijednosti. Kovani novac male je nominalne vrijednosti. Izrađuje se od slitina, od bakra ili aluminijska. Kovanice su po pravilu okrugle, ali u nekim su zemljama višekutne ili s rupom u sredini.

Kreditni novac (žiralni, depozitni, knjižni i sl) svoje porijeklo vuče iz funkcije robnog novca kao platežnog sredstva. Naime, mjenice, obveznice i drugi vrijednosni papiri vučeni na prodanu robu kao obećanje plaćanja, umjesto stvarnog novca kao definitivnog sredstva plaćanja počinju cirkulirati do roka naplate kao platežno sredstvo i tako predstavljaju komercijalni oblik kreditnog novca. U momentu kada više nije moguće izvršiti prebijanje novčanih naslova ili je pak to dosta otežano, dolazi do upotrebe robnog novca.

Ovakav novac se javlja u dva oblika: kao novčani i kao knjižni, odnosno depozitni ili žiralni novac. Ovakav novac je zapisan u bankovnim knjigama na žiro i tekućim računima bankovnih klijenata. Ovako shvaćen kreditni novac je nematerijalnog oblika-nije roba. To se naročito zapaža kod žiralnog novca koji ne posjeduje nikakav opipljiv, materijalni oblik nego se javlja u liku računskih-brojčanih znakova. Osim toga kreditni novac nije ni zamjenjiv za zlatni-robni novac.

Elektronski novac, poznat pod nazivom digitalni novac, plastični novac je novijeg datuma. Vezan je za procese informatičke revolucije te još uvijek nije dovoljno definiran. Potrebno je otvoriti žiro, tekući ili neki drugi sličan račun u nekoj modernoj banci. Potom nam banka kao klijentu daje softverski paket s potrebnim programom i plastičnom „smart“ karticom.

Identificirani elektronski novac sadrži podatke koji otkrivaju identitet osobe koja je istinski uplatila ili podigla novac sa računa. Nasuprot ovom, anonimni elektronski novac se ponaša kao pravi slobodni novac, te kada se jednom povuče sa računa može se potrošiti ili dati nekom drugom bez da ostavi trag da je došlo do transakcije.

4. VALUTNI (NOVČANI SUSTAVI)

Novčani sustav je organizirana aktivnost države u sektoru novca pri čemu predstavlja skup zakonskih propisa kojima se reguliraju: emisija, cirkulacija i povlačenja novca iz opticaja. Razvoj novčanog sustava odvijao se vrlo burno. Promjene novčanih sustava uvjetovane su brojnim čimbenicima. Sve te čimbenike možemo svrstati u 3 osnovne grupe:

- društveno-ekonomske – koji rezultiraju iz promjena u strukturi i razvoju privrede;
- političke
- tehničko-tehnološke – koji u određenom periodu mogu predstavljati značajan faktor uređenja novca, odnosno novčanog sustava.

Pod djelovanjem navedenih čimbenika, a posebno društveno-ekonomskih, razvoj novčanih sustav usko je vezan za jačanje uloge države u reguliranju privrednih, odnosno novčanih tokova. Država sve više regulira i uređuje novčane tijekove, nastojeći da novčana kretanja oslobodi stihije i usmjeri ih paralelno s razvojem privrede, da novac omogući njen nesmetan razvoj. Zbog ogromne uloge koju novac ima u razvoju privrede, cijeli kompleks problema novca država regulira posebnim zakonima, odnosno propisima.

Danas, kad govorimo o novčanom sustav, mislimo u prvom redu na organiziranu aktivnost države na sektoru novca. Država svojim propisima i odgovarajućim mjerama regulira sva bitna pitanja vezana za organizaciju i cirkulaciju novca kao sredstva prometa i plaćanja. Novčani sustav stoga predstavlja skup zakonskih propisa kojima se reguliraju sva pitanja novca i novčanih odnosa jedne zemlje, odnosno to je od države uređen novčani sustav. Društvo u kojem je na snazi jedan novčani sustav obično se naziva platnom zajednicom ili valutnim područjem. Sam novčani sustav naziva se još važenjem ili valutom (općenito obuhvaća skup zakonskih propisa koji reguliraju novčani sustav jedne zemlje), pri čemu je težište na razlikama između jednog novčanog sustav i drugih novčanih sustava. Često se u teoriji pored termina novčani sustav, upotrebljava i izraz valutni sustav. Prema većem broju autora, valutni sustav ili važenje je uži pojam od novčanog sustav. Danas se obično pod važenjem podrazumijeva povezanost nacionalne zakonske novčane jedinice s određenim sustavom plaćanja i na toj osnovi uređenje nacionalnog novčanog sustava, vezanog za neku objektivno uzetu vrijednosnu osnovu.

Povijesno gledajući poznata su 2 temeljna novčana sustava:

- 1) sustav vezane valute - metalni novčani sustav:

- bimetalizam – novčani sustav u kojim je novčana jedinica vezana za metalnu podlogu sastavljenu od 2 ili više metala (paralelna valuta i dvojna valuta)
- monometalizam – novčani sustav kod kojega je novčana jedinica vezana za metalnu podlogu koju čini samo jedan metal

2) sustav slobodne valute – papirni novčani sustav

No češća je podjela valutnih sustava na:

1. Stariji valutni sustavi:
 - a. Paralelna valuta
 - b. Bimetalistička valuta (Dvojna valuta)
 - c. Srebrna valuta (Monometalizam srebra)
2. Noviji valutni sustavi (Monometalizam zlata):
 - a. Čista zlatna valuta (Čisti zlatni standard)
 - b. Valuta zlatnih poluga
 - c. Valuta zlatnih deviza (Zlatno devizni standard)

Sve navedene sustave možemo svrstati u grupu vezanih valuta, kod kojih je novčana jedinica zakonski i tehnički definirana kao izvjesna količina nekog objektivnog standarda. Kod tih novčanih sustava novčanice emisione banke, ako u opticaju postoje, razmjenjive su bilo uvjetno bilo bezuvjetno za valutni novac. Vezana valuta je valuta jednog metala koji tijekom stoljeća postaje dominantan (u 19. st. to je bilo zlato).

4.1. Valutni sustavi bimetalizma

Bimetalizam (*engl. bimetallic standard, bimetalism, njem. Bimetallismus, Doppelwährung*) je monetarni sustav u kojem se kuje novac iz dva metala koji služe kao valutni materijali, a to su zlato i srebro; u prometu postoje i ravnomjerno optječu dvije vrste novca- zlatni i srebrni novac. Ako između tih dviju vrsta nije zakonski utvrđen nikakav odnos vrijednosti, već se on mijenja zavisno od odnosa tržišnih cijena zlata i srebra, a plaćanja zavise od volje i ugovora sudionika u prometu. Onda je to sustav paralelne valute. Ako je između dva valutna materijala, zlata i srebra, uspostavljen zakonski odnos npr. 1:15,5, onda je riječ o sustavu dvojne ili alternativne valute; plaćanje bi se moglo obavljati ili u zlatnom ili u srebrnom novcu, ali prema utvrđenom odnosu. Zbog različitog odnosa vrijednosti zlata i

srebra u pojedinim zemljama dolazilo je do izvoza podcijenjenog metala (npr. zlata) iz jedne zemlje da bi u inozemstvu kupovao i u zemlju uvezio drugi metal (srebro) koji je služio kao valutarni materijal. Na taj način u zemlji je prevladavao novac kovan iz jednog metala i to onog “ lošijeg“ koji je tjerao iz prometa “ bolji “ novac (zlatni) , a ta je pojava poznata kao “ Greshamov zakon “. ⁴

4.1.1. Paralelna valuta

Kada je u pitanju paralelna valuta novac se promatra kao zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja te se proizvodi iz oba valutna materijala koji su u većini slučajeva plemeniti metali zlato i srebro. Sukladno tome u opticaju, odnosno prometu koriste se obje vrste novca, i zlatna i srebrna. Razlike između ove dvije vrste zapravo nema (nije zakonski utvrđena nikakva korelacija između njih) te stoga plaćanje ovisi isključivo o volji onih koji sudjeluju u prometu. Kao što je sve ovisno o cijenama na tržištu tako i ovdje susrećemo ovu pojavu te se odnos vrijednosti zlatnog i srebrnog novca uglavnom mjeri prema trenutačnoj vrijednosti tih kovina na tržištu. Tržište je ovisno o promjenama i vrijednost materijala se neprestano mijenja pa se u većini slučajeva u ugovorima koji su izraženi u novcu pojavljuju i klauzule valute. Kao što vidimo u ovom sustavu valuta pojavljuju se dva novčana sustava koja postoje, i funkcioniraju paralelno. Ovaj novčani sustav možemo nazvati primitivnim jer napredovanjem robnog gospodarstva jednostavno nije mogao funkcionirati te je ubrzo zamijenjen odnosno prevladan.

Prema rječniku bankarstva: Paralelna valuta (*engl. parallel currency, njem. parallele Währung*) je novčani sustav u kojem su u opticaju dvije vrste novca, a njihov međusobni odnos (tečaj) prepušten je tržištu. Pritom se obično misli na nekadašnji bimetalistički sustav zlata i srebra, a njihov tečaj ovisio je o ponudi i potražnji za jednim i drugim metalom. ⁵

4.1.2. Dvojna valuta

Kod sustava dvojne valute novac se kuje iz obaju valutnih materijala, ali se među njima uspostavlja zakonski odnos. Ovakav sustav se naziva i alternativnim sustavom. Dok je u valutnom sustavu na jednoj strani je određen odnos između srebra i zlata, a s druge strane mijenjala se vrijednost tog odnosa na slobodnom tržištu u drugim zemljama. Ako je zlato tim službenim odnosom bilo podcijenjeno u odnosu na situaciju drugdje, dolazilo je do

⁴ Bimetalizam, <http://limun.hr/main.aspx?id=27623&Page=3> 21. kolovoza 2013.

⁵ Leko, Vlado; Rječnik bankarstva; Masmedia Zagreb; 1998.

izvora zlata radi kupovanja srebra u inozemstvu. Kupljeno srebro se uvozilo i davalo prekovati u novac. Na taj način dolazilo je do zamjene dobrog novca lošim. Sva povijesna iskustva na tom polju dovode nas do zaključka da dvije robe imaju funkciju mjere vrijednosti, ali uvijek jedna ostaje. Zbog gotovo redovnog dispariteta u vrijednosti zlata i srebra u prometu, vlasnici novca obveze će podmirivati u manje vrijednom metalu (obično srebru), ili metalu čija je vrijednost pala, zadržavajući vrijedniji metal. U kovnicu će stoga donositi slabiji metal, iskivati novac i vršiti plaćanje, dok će vrijedniji metal zadržati. Time novac manje vrijednosti potiskuje iz prometa novac veće vrijednosti, vodeći nekom obliku monometalizma slabijeg metala. Zlato se postepeno potiskuje iz prometa, pa je ubrzan proces njegove teauracije i postepene demonetizacije. Ova zakonitost je u teoriji poznata kao Greshamov zakon (lošiji novac je tjerao iz prometa bolji). Dobio je naziv po engleskom trgovcu Thomasu Greshamu jer se vjerovalo da ga je on prvi objasnio (danas je poznato da je ova zakonitost postavljena znatno prije njega).

Zakon funkcionira uz 3 uvjeta:

- kada su u prometu 2 metala jedan obavezno deprecira;
- kada u prometu cirkulira novac s manjom sadržajem metala u odnosu na isti metal prave vrijednosti;
- kada u prometu pored metalnog cirkulira i papirni novac.

Zlatni i srebrni novac su potpuno ravnopravni, s time da se njima mogu vršiti neograničena plaćanja, već prema izboru vlasnika novca. Bimetalizam je stvarao velike praktične probleme jer ne postoji trajnije i definitivno utvrđivanje odnosa između zlata i srebra. Budući da se stalno mijenjala njihova vrijednost, produktivnost, proizvodnja i dr., tako se mijenjala i njihova vrijednost u određenom periodu.

4.2. Valutni sustavi monometalizma

Sustav monometalizma zapravo je riješio probleme koji su se pojavljivali u sustavu dvojne valute i postupno je sve više poprimao karakteristike jedinstvenog svjetskog monetarnog poretka. Ovaj valutni sustav se naziva još i valutnim sustavom zlatnih standarda- Sredinom 19. stoljeća nekolicina zemalja prešla je na monometalizam srebra, u tom razdoblju je ipak bio najzastupljeniji monometalizam zlata, odnosno sustav zlatnog važenja. Kao i većina sustava tako je i sustav zlatnog standarda prošao nekoliko razvojnih etapa od kojih ću se obazirati na tri najinteresantnija. Te etape su zapravo tri novčana

sustava : sustav zlatnih valuta, zlatnih poluga i zlatnih deviza. Monometalizmu pripada valutni sustav u kojemu se novac kuje iz jednog metala ili zlata ili srebra.

4.2.1. Zlatni sustavi

Sustav zlatne valute sa zlatom u optjecaju (*Gold coin standard*) bio je sustav u kojemu se u optjecaju kao zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja upotrebljavao zlatni novac. Najlakše ćemo objasniti funkcioniranje ovog sustava ako kažemo da je stvarna vrijednost svakog komada zlatnog novca bila točno takva. Npr. netko je posjedovao zlato, te umjesto tog zlata želio je novac. Odlazio bi u emisijsku ustanovu i od nje zatražio da mu zlato iskuje u novčiće. Osnovne karakteristike ovog sustava su:

- samo se zlatni novac smatra pravim valutnim novcem i definitivnim sredstvom plaćanja
- državne novčanice su novčani surogat- fakultativni novac i razmjenjive su za zlato
- apsolutna sloboda kovanja zlatnoga novca za privatni račun
- apsolutna sloboda uvoza i izvoza zlata

Ovaj sustav je najčešće idealiziran, sa svojim mane, od kojih je jedna tzv. automatizam koji količinu novca usklađuje s potrebama, a to je djelomično točno budući da je zlatni novac i sam vrijednost. Takav problem djelomično je riješen emisijom novčanica, ali je uglavnom pospješio emisiju ostalog surogatnog novca. Surogatni novac najčešće je postajao problem u vremenima kriza. Ovaj sustav nije funkcionirao u slabije razvijenim zemljama jer ga nisu bile u stanju održati bez štete za svoje gospodarstvo. Sustav zlatne valute na bazi zlatnih poluga (*Gold bullion standard*) – ovaj se sustav razvio iz ranije objašnjenog sustava zlatne valute sa zlatom i to se sve odvijalo između dva svjetska rata. Kod ovog se sustava novac se ne kuje iz zlata, ali je njegova vrijednost vezana uz zlato. Npr. u ovom sustavu izdane su novčanice koje imaju pokriće u zlatnim polugama. Izdaju se novčanice koje služe kao zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja a zlatne poluge se nalaze kod središnje banke kao emisijske ustanove. Način pokrića novčanica jednak je kao i kod sustava na bazi zlata, ali više nije moguće zamijeniti zlato za zlatni novac. Jedina iznimka kod zamjene je zamjena zlata u iznosu od 12,5 kg za jednu polugu. Sustav zlatne valute na bazi zlatnih deviza (*Gold exchange standard*) – Ovaj sustav je najrazvijeniji od ova tri navedena. Naime u ovom slučaju optjecaj novčanica baziran je na devizama koje glase na neku zlatnu ili neku važnu svjetsku valutu. Ovaj sustav najčešće je uveden od

strane „ovisnih“ zemalja koje nisu bile u stanju organizirati svoj novčani sustav uglavnom zbog nedostatka zlata. „Zlatni sadržaj pojedinih valuta koji je postojao u metalizmu i u sustavu zlatnih poluga nije se promijenio pa se stoga nije narušilo povjerenje u djelovanje odgovarajućeg zlatnog pokrića. Kada je to zlatno pokriće moglo postojati i u devizi (koja predstavlja potraživanje u drugoj valuti) koja glasi na zlatni novac došlo je do toga da je zlato jedne zemlje na koju glasi deviza služilo kao zlatno pokriće i u zemlji koja je na temelju zlatne devize organizirala svoj valutni – zlatno devizni sustav.“⁶

4.2.2. Načela emisije i pokrića novčanica

Četiri su osnovna modela emisije i pokrića novčanica su:

1. Engleski sustav neposrednog kontingentiranja
-karakterizira ga 100% pokriće vrijednosti u zlatu, osim određenog kontingenta koji može ostati nepokriven
2. Francuski sustav maksimiranja novčanog opticaja
-određuje gornji prag emisije novčanica
3. Sustav kvotnog pokrića
-kombinacija Engleskog i Francuskog sustava kojim se želi izbjeći krutost i neograničena sloboda Francuskog sustava
4. Sustav indirektnog kontingentiranja
- vrlo je sličan engleskom sustavu ali se može ići za većim iznosom nepokrivenog dijela koji se morao oporezivati

Po pitanju emisije novčanica vodile su se u prošlom stoljeću brojne rasprave. Bilo je potrebno pronaći najbolji način pokrića vrijednosti novčanica. Od svih zaključaka valja izdvojiti dva koja su imala najviše značenja za razvoj pokrića koji danas poznajemo. Načelo optjecaja (*eng. Currency principle*) je monetarno teorijski pravac po kojemu se u prvoj polovici 19. Stoljeća u Engleskoj zastupalo mišljenje da sve novčanice (bankote) u optjecaju moraju imati potpuno pokriće u zlatu, osim određenog kontigenta koji se unaprijed određuje zakonom. Ako je u optjecaju previše novca tj. zlatnika ili novčanica koje ga predstavljaju, dolazi do rasta cijena, porasta uvoza robe i odljeva zlata iz zemlje, čime se po logici zlatnog standarda automatski regulira visina cijena i potrebna količina novca u optjecaju. Prema toj teoriji u Engleskoj je uređeno izdavanje novčanica i organizirana je Bank of England Bankovnom poveljom (Bank Charter Act) iz 1844. godine

⁶ Peršin I., Šokman A., Lovrinović I. ; Monetarna politika; Fakultet ekonomije i turizma „ Dr. Mijo Mirković“, Pula, 2001. , 34.str.

poznatom i kao Peelov zakon. Od 1844. godine do 1928. godine Bank of England mogla je izdati veću količinu novčanica od zakonom utvrđenog kontingenta (14 milijuna) jedino uz suspenziju Bank Charter Acta.⁷

Bankarsko načelo (*eng. Banking principle*) takav je monetarno-teorijski pravac po kojemu se u prvoj polovici 19. Stoljeća u Engleskoj zastupalo mišljenje suprotno prethodnom načelu, da sve novčanice u optjecaju ne moraju imati potpuno pokriće u zlatu već i u dobrim kratkoročnim mjenicama. Izdavanje novčanica je bankarski posao kao i svaki drugi i njihov obujam određuje cijene, a ne obrnuto. Nakon obavljenog zdravog kreditnog posla mjenice se iskupljuju novcem koji se vraća u banku, a smanjuje se u optjecaju, pa njihovo izdavanje ne treba ograničavati na štetu proizvodnje, prodaje ili dr. Ovo načelo zastupala je Bank of England središnja banka Velike Britanije. Rasprave vođene između pobornika ova dva principa i danas su poučne, a teorija i praksa govore nam da su i danas neki od problema tih teorija predmeti za diskusiju.

4.2.3. Slom zlatnog standarda

Sustav zlatnog standarda mijenja se krajem Prvog svjetskog rata, odnosno za vrijeme velike ekonomske krize 1929.-1932. Taj standard bio je završna faza razvoja nacionalnih valutnih sustava, ali i jedinstvenog svjetskog monetarnog sustava klasičnog kapitalističnog tipa – sustava slobodne konkurencije. Automatizam čvrstih tečajeva zasnovan na slobodnom kretanju robe, zlata i kapitala kao i slobodnom kretanju i formiranju cijena te cijena rada odgovarao je jednoj etapi razvoja svjetskog gospodarstva, zasnovanoj na apsolutnom poštivanju zakona slobodne konkurencije. Novčani sustav temeljen na zlatu, odnosno zlatni standard jedinstveni je povijesni primjer svjetskog novca koji je zbog svoje unutrašnje vrijednosti bio općeprihvaćen svugdje u svijetu. Sustav zlatnog standarda temeljio se na tzv. automatizmu zlata čije su glavne osobine bile:

- Sloboda kretanja novca (zlata u novac, ii obrnuto, za privatni račun), tj. sloboda monetizacije i demonetizacije zlata
- Sloboda uvoza i izvoza
- Zamjenjivost novčanica kod emisijske banke

Nakon sloma zlatnog standarda demonetizacija zlata, odnosno kreiranje papirnato i žiralnog novca bez podloge u zlatu ili drugim plemenitim metalima otvorili su nova pitanja

⁷ Zadravec, ; Problemi suvremenog novca; Naprijed Zagreb, 1960 str. 21

i iskušenja za monetarne vlasti i kreatore ekonomske politike kako na nacionalnom tako i na internacionalnom planu.

5. SUVREMENI NOVČANI SUSTAV

5.1. Papirnata valuta

Nakon sloma zlatnog standarda dolazi do pojave papirnat valute. Danas imamo sustav papirnat valute, u kojemu novčanica emisijske banke nije iskupljiva u novcu pune vrijednosti tj. u zlatu. Novčanica se pretvorila u čisti papirnat novac.⁸ Papirnat valutni sustav imao je znatne međunarodne monetarne implikacije. U prvom redu razbijen je stari jedinstveni monetarni sustav i institucionalno jedinstvo svjetske privrede u obliku zlatnog standarda. Nekonvertibilna novčanica jedinica je obračuna i obavlja funkcije prometnog i platežnog sredstva tj. služi kao sredstvo razmjene, te ne baš idealno i ne uvijek, i funkciju „zgrtanja blaga“ ili očuvanja vrijednosti, dok funkciju svjetskog novca i funkciju mjere vrijednosti ne obavlja. Papirnata valuta je novčanica emisijske banke koja nije iskupljiva u zlatu. Nastanak i pad zlatnog važenja 1930-ih godina ne može se vezati samo za nedostatak zlata za potrebe unutrašnjeg opticaja, već prije svega za duboke promjene u odnosima unutar nacionalnih privreda i u svjetskim ekonomskim i političkim odnosima, mogućnosti zlata da održava stabilnosti novčane jedinice unutar privreda, ali i kao sredstva za međunarodna plaćanja. Sve je to vezano za nastanak i širenje budžetskog deficita, za financiranje rata, poticanjem razvoja, financiranjem državnih rashoda i dr., kao i za sve veće potrebe širenja novčanog opticaja koje zlatni novac nije mogao osigurati. Za papirnu valutu ne može se reći da je to papirnat sredstvo plaćanja koje cirkulira kao pravi valutni novac, iako njegova nominalna vrijednost nije jednaka postojanoj. Papirnata valuta je takva valuta kod koje je iz prometa istisnut metalni novac, te je kao zakonsko sredstvo plaćanja ustanovljen nekonvertibilni papirni novac. Papirnat novac je dakle, novčanica koja ima prisilan tečaj ili prisilan kurs što znači da se ne može zamijeniti za novac pune materijalne vrijednosti (zlatnike, zlatne poluge). Papirnata valuta ima neograničenu platežnu moć i može se primati u neograničenim količinama. Papirnat novac sam po sebi gotovo da i nema nikakve vrijednosti. Njegova vrijednost je posredna, samo toliko koliko predstavlja zlato i druge robe, kao utjelovljenje društveno potrebnog rada. Papirnata novčanica je samo znak novca i njegov reprezentant. Papirnat novac se razvio iz potrebe prometa i kroz stalne napore usmjerene u pravcu olakšanja prometa. Prometna funkcija ide

⁸ Lovrinović, Ivan; Monetarna politika; RRiF plus Zagreb, 2009 str. 57

u prilog papirnatom novcu. Papirnati novac ima vrijednost samo zato što funkcionira u prometu. Papirnati novac unutar nacionalnih granica svake zemlje u potpunosti je izmijenio raniji punovrijedni zlatni novac, ali se tu njegova moć i završava. Izvan granica zemlje prestaje funkcionirati kao zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja. Njegovu ulogu u međunarodnim plaćanjima preuzima punovrijedni robni novac, zlato. (Zlato je najduže u međunarodnim plaćanjima zadržalo ulogu svjetskog novca, kojeg svatko prima i bez prinude sve do navedene demonetizacije zlata 1976. godine.)

Papirnata valuta može nastati na sljedeće načine:

- kada država direktno pristupi emitiranju novčanica;
- kada se konvertibilne novčanice određenim pravnim propisom učine nekonvertibilnim, ali se one i dalje zadržavaju u prometu;
- kada se pojedinim vrijednosnim papirima zakonskim aktom priznaje svojstvo da mogu vršiti funkciju zakonskog sredstva plaćanja.

Nedostaci papirnatih valuta:

- njom se može stvarati privid da se jednostavnim povećanjem novčanog opticaja mogu riješiti ekonomski problemi neke zemlje;
- ona predstavlja vrstu slobodne valute, nema neke mehaničke kočnice da bi se opticaj zadržao unutar min. i max. točke;
- ona nije mogla poslužiti kao sredstvo plaćanja u međunarodnom platnom prometu (kod uvoza i izvoza).

Prednosti papirnatih valuta:

- promet zlatne valute je ograničen zbog nalazišta i produktivnosti (zlato se ne može brže povećavati s rastućim potrebama);
- papirnata valuta nije pogodna za teauriranje (jedino kada se radi o deflaciji);
- tijekom ovog stoljeća nije mogla «bježati iz zemlje» jer je bila sredstvo plaćanja samo toj zemlji;
- papirnata valuta jednostavnija je i prikladnija za manipulaciju;
- jeftinija je proizvodnja (tiskanje), pa je i emisijska dobit CB veća;
- papirnata valuta je slobodna i elastična.

Razvojem papirnog novca sve više dolazi do izražaja pojava inflacije, što se često veže za razvoj papirnog novca i „zlouporabu“ novca u privrednom razvoju. Da bi se to

onemogućilo, u svim zemljama se donesu posebni propisi, a pravo emisije novca prenosi se na CB, koja se pretvara u isključivo emisijsku banku pod kontrolom države. (Prvi oblik papirnato novca pojavili su se krajem 17. st., točnije 1690. godine u državi Massachusetts u vrijeme rata s Kanadom. Drugi primjer uvođenja papirne valute je 1715. godine (John Law).)

6. FINANCIJSKI SUSTAV I ULOGA BANAKA KAO MONETARNIH INSTITUCIJA

Financijski sustav kao takav uređen je po nekim pravilima te ima određene elemente. U ovom slučaju riječ je o financijskim institucijama, financijskim instrumentima i financijskim tržištima. Svaka nacija ima svoj financijski sustav i oni su uglavnom slični ali postoje neki određeni parametri koji ih razlikuju, ali je monetarnu politiku i monetarna kretanja upravo na nacionalnoj razini. Sukladno tome, potrebno je naglasiti da financijski sustav neke određene zemlje čine: valuta, platni sustav, financijska tržišta, financijski posrednici te institucije regulacije i nadzora. Posebnu važnost u funkcioniranju financijskog sustava imaju banke kao osnovne jedinice. One imaju zadatak prikupljati i čuvati novac građana, omogućiti vlasnicima novca raspolaganje istim, odobravati različite vrste namjenskih i nenamjenskih kredita te posredovati u novčanim transakcijama građana, poduzeća, država, osiguravajućih društava i drugih subjekata. Kao financijski posrednici banke prikupljaju novac u obliku depozita a plasiraju ih primarno odobravanjem različitih vrsta kredita. Putem banaka obavlja se i indirektno financiranje između štediša, investitora, potrošača i svih ostalih klijenata koji mogu imati različite uloge u poslovnom svijetu. Pod direktnim financiranjem na financijskim tržištima banke također djeluju, i to:

- na novčanom tržištu tipičnom po kratkom roku dospijeca banke prikupljaju kratkoročne izvore sredstava i pozajmljuju ih drugim fizičkim i pravnim osobama. S druge strane raspolazu i viškovima likvidnih sredstava te ih tada koriste za kupovinu instrumenata tržišta novca, kao što su trezorski zapisi, komercijalni zapisi i slično.
- Banke pozajmljuju i plasiraju sredstva međubankovnom tržištu, a povremeno pozajmljuju likvidnost i zaduživanjem kod središnje banke. Većina međubankovnih pozajmica ima rok dospijeca kraći od godinu dana, što znači da se odvija na tržištu novca

- Na tržištu kapitala banke kupuju državne obveznice, kao i obveznice drugih izdavača. Ukoliko zakonom nije zabranjeno, banke ulažu viškove sredstava na tržište dionica.
- Na deviznom računu banke zadovoljavaju domaću potražnju za stranom valutom, kao i inozemnu potražnju za domaćom valutom.

Monetarnim institucijama nazivamo institucije koje imaju sposobnost stvaranja i poništavanja novca, odnosno one institucije koje u pasivi svoje bilance imaju obveze emitiranog novca. Takve institucije su banke i središnja banka. Ostale financijske institucije poput investicijske banke, razvojne banke, osiguravajuća društva, mirovinski fondovi ili dionički investicijski fondovi ne kreiraju novac već samo posreduju u njegovom toku pa ih nazivamo nemonetarnim financijskim institucijama.

7. SREDIŠNJA BANKA

Središnje banke nazivaju se još i banke banaka zbog svog stožernog mjesta u bankovnim sustavima pojedinih zemalja ili unijama zemalja. Njihova središnja uloga vezana je i za odgovornost za provođenje ekonomske politike zemlje kroz vođenje monetarno-kreditne i devizne politike te kroz osiguranje stabilnosti nacionalne novčane jedinice. Za ove banke se rabi i naziv emisijske ili notne banke prema najrazvijenijem poslu koje obavljaju, a to je emisija novca. Emisija novca (novčanica i kovanog novca) još se naziva i primarna emisija. Svjetska banka, što je uobičajeni naziv za Grupu svjetske banke, sastoji se od:

- Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD)
- Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA)

a u sastavu grupacije su još i

- Međunarodna financijska korporacija
- Međunarodni centar za rješavanje investicijskih sporova
- Agencija za multilateralno garantiranje investicija

Središnje banke temeljne su financijske institucije novčarskog sustava. Nastale su pretežno iz privatnih banaka koje su kreditirale državu. Njihov razvoj tekao je usporedno s potiskivanjem zlata kao pričuvnog novca, čiju ulogu preuzimaju banknote središnje banke. Osim stabilnosti cijena, koja se provodi u skladu sa zacrtanom monetarnom politikom, vršeći kontrolu nad novcem, kamatnjacima i uvjetima davanja kredita, svaka središnja

banka ima zadaću emitirati novac te izvršavati niz drugih zadaća vezanim uz novac i monetarnu politiku. Te bi zadaće trebale biti u službi ostvarenja pozitivnih makroekonomskih ciljeva manifestiranih prvenstveno u punoj zaposlenosti i visokom realnom BDP-u koji ima tendenciju daljnjeg rasta. Ostvarenje zadaća nije jednostavno kao što se na prvi pogled čini jer svaka akcija prema ovim ciljevima ima svoj oportunitetni trošak, koji nekada može prouzročiti sasvim suprotne efekte. Da bi se postigli ciljevi, potrebno je vrlo često kombinirati razne akcije, koje trebaju rezultirati obuzdavanjem inflacije, optimalnim deviznim tečajem, optimalnom trgovinskom bilancom itd. Pritom treba predvidjeti kretanje određenih varijabli izvan nadzora središnje banke, kao što su inozemni ekonomski rast, cijene energenata, pa i fiskalna politika i sl.

Temeljne dužnosti (funkcije) središnjih banaka jesu:

1. izdavanje novčanica i kovanog novca te održavanje postojećih i uvođenje novih instrumenata plaćanja
2. kontrola količine novca u optjecaju (ponude novca)
3. reguliranje opće likvidnosti banaka i drugih financijskih organizacija
4. kontrola banaka i drugih financijskih organizacija
5. skrb o održavanju likvidnosti države u odnosu na inozemstvo

Svoje funkcije, koje se odnose na provođenje ekonomske politike, središnje banke ostvaruju trima osnovnim instrumentima:

- a) operacijama na otvorenom tržištu
- b) politikom eskontne stope
- c) politikom obveznih rezervi

6.1. HNB

Hrvatska narodna banka, kako je određeno Ustavom Republike Hrvatske, središnja je banka Republike Hrvatske. Položaj, zadaće, vlasništvo nad kapitalom središnje banke, njezine ovlasti i ustroj te njezin odnos s tijelima Republike Hrvatske, bankama i međunarodnim institucijama i organizacijama uređeni su Zakonom o Hrvatskoj narodnoj banci.⁹ Osnovni cilj svake središnje banke pa tako i Hrvatske narodne banke je održavanje stabilnosti cijena (Hrvatska središnja banka ime je dobila 15. prosinca 1997. izmjenama i

⁹HNB, (<http://www.hnb.hr/o-hnb/ho-hnb.htm>) 8.9.2013.

dopunama Ustava, kada je preimenovana u Hrvatsku narodnu banku). Kao i svaka banka tako i HNB ima svoj temeljni kapital u iznosu od 2.500.000.000 kuna. Temeljni kapital Hrvatske narodne banke ne može se prenositi niti može služiti kao sredstvo osiguranja. Višak prihoda nad rashodima Hrvatske narodne banke raspoređuje se u opće pričuve i u korist državnog proračuna.

Struktura HNB-a prikazana je na slici 1. Kao što je vidljivo uprava se sastoji od Savjeta Hrvatske narodne banke, a Savjet čine guverner, zamjenik guvernera i šest viceguvernera. Savjet ima ulogu očuvanja i ostvarenja primarnog cilja, ali također i odlučuje o politici HNB-a. Osim ovih već nabrojanih zadataka i ciljeva, savjet je dužan brinuti i o funkcioniranju HNB-a čija si zadaci nabrojani u daljnjem tekstu.

Slika 1. Struktura HNB-a (izvor : HNB)

Zadaci Hrvatske narodne banke su¹⁰:

- utvrđivanje i provođenje monetarne i devizne politike,
- držanje i upravljanje međunarodnim pričuvama Republike Hrvatske,
- izdavanje novčanica i kovanog novca,

¹⁰ HNB (<http://www.hnb.hr/o-hnb/ho-hnb.htm>) 8.9.2013

- o izdavanje i oduzimanje odobrenja i suglasnosti u skladu sa zakonima kojima se uređuje poslovanje kreditnih institucija, kreditnih unija, institucija za platni promet, institucija za elektronički novac i platnih sustava te devizno poslovanje i poslovanje ovlaštenih mjenjača,
- o obavljanje poslova supervizije i nadzora u skladu sa zakonima kojima se uređuje poslovanje kreditnih institucija, kreditnih unija, institucija za platni promet, institucija za elektronički novac i platnih sustava,
- vođenje računa kreditnih institucija i obavljanje platnog prometa po tim računima, davanje kredita kreditnim institucijama i primanje u depozit sredstava tih institucija,
- uređivanje i unapređivanje sustava platnog prometa,
- obavljanje zakonom utvrđenih poslova za Republiku Hrvatsku,
- donošenje podzakonskih propisa u poslovima iz svoje nadležnosti,
- pridonosjenje stabilnosti financijskog sustava u cjelini i
- obavljanje ostalih, zakonom utvrđenih poslova.

Danom uvođenja eura kao novčane jedinice Republike Hrvatske HNB će prenijeti svoje ovlasti za vođenje monetarne politike i deviznih operacija, upravljanje međunarodnim pričuvama i funkcioniranje platnog sustava na ESB (Europski sustav središnje banke). Guverner HNB-a postat će član Upravnog vijeća ESB-a. HNB će zadržati samostalnost i neovisnost u odlučivanju i provedbi preostalih zadataka. Kao integralni dio ESSB-a (Europski sustav središnjih banaka) HNB će u skladu s Ugovorom o funkcioniranju Europske unije i Statutom ESSB-a i ESB-a sudjelovati u definiranju i provođenju monetarne politike Europske unije, izvršavati devizne operacije (poslove) u skladu s člankom 219. Ugovora o funkcioniranju Europske unije i osiguravati nesmetano funkcioniranje platnog sustava. HNB će upravljati međunarodnim pričuvama Republike Hrvatske koje nisu prenesene ESB-u, kao i drugom imovinom Republike Hrvatske zatečenom u bilanci Hrvatske narodne banke na dan uvođenja eura kao službene novčane jedinice Republike Hrvatske u skladu s vlastitim odrednicama, a prema načelima likvidnosti i sigurnosti ulaganja. Izdavanje novčanica i kovanog novca provodit će se u skladu s odredbama Statuta ESSB-a i odlukama ESB-a i odredbama Ugovora o funkcioniranju Europske unije. HNB će godišnja financijska izvješća sastavljati u skladu s računovodstvenim pravilima ESB-a. U godišnje financijsko izvješće HNB-a uključit će se i

dio monetarnih prihoda ESSB-a i ESB-a koji je odredio ESB prema članku 32. Statuta ESSB-a i ESB-a, a koji nastaje provedbom zajedničke monetarne politike.¹¹

Djelovanje HNB-a mora biti transparentno i u interesu Republike Hrvatske. Sva djelovanja HNB-a moraju biti dostupna javnosti, odnosno HNB je dužan javnost izvještavati o stanju u monetarnoj politici, kreditnim kretanjima, makroekonomskim analizama, stabilnosti cijena itd. Osim obavještanja javnosti, HNB dvaput godišnje šalje svoje izvješće Hrvatskom saboru te na mjesečnoj bazi također i Ministarstvu financija Republike Hrvatske. Gotovo sve središnje banke funkcioniraju na jednakom principu iako ulaskom u Europsku uniju i preuzimanjem eura kao službene valute doći će do velike promjene u radu HNB-a.

8. MEĐUNARODNI MONETARNI FOND

Povijesne okolnosti nastanka Međunarodnog monetarnog fonda smještene su nakon Drugog svjetskog rata. Dotadašnje funkcioniranje monetarne politike Europe i Svijeta bilo je sve samo ne sređeno. Na to nesređeno stanje utjecala je činjenica da je došlo do sloma zlatnog standarda. Kako bi se spriječio kaos, u srpnju 1944. godine održana je financijska konferencija u Bretton Woodsu na kojoj su predstavljena dva plana za rješavanje potencijalne, ali i neizbježne situacije. Planove su izradili i predstavili Keyson i White. Valja napomenuti kako su na konferenciji sudjelovale 44 zemlje iz zapadnog, ali i istočnog bloka među kojima i Jugoslavija i SSSR (iako nikada nisu potpisale Sporazum o Fondu). Vratimo se međutim na planove koji su predstavljeni i konačnom rješenju. Keyson je predlagao osnivanje Međunarodne klirinške unije unutar koje bi se odvijala prebijanja salda na mjesečnoj bazi, te bi središnje banke imale mogućnost odobravanja mjesečnih kredita. Dio njegova plana bio je također uvesti jedinstvenu svjetsku novčanu jedinicu „bancor“ kojoj bi vrijednost odnosno tečaj ovisio o zlatu i drugim valutama, bancor bi kao takav bio zamjenik zlata koje bi se u tom postupku demonetiziralo. Whitovo rješenje polazilo je od toga da devizni tečajevi trebaju biti stabilni, da se smanje devizne restrikcije te da je potrebno osnovati posebni, međunarodni stabilizacijski fond koji bi funkcionirao na načelu kvota (uplaćivanim u zlatu ili konvertibilnim devizama) a te bi kvote kasnije utjecale na broj glasova u Skupštini Fonda i pravo otkupa valuta drugih država kako bi se otklonila neravnoteža u platnim bilancama. Najvažnije uloge u međunarodnim plaćanjima zauzimalo bi zlatu te dolar. Intervalutarna vrijednost valuta zemalja članica Fonda

¹¹ HNB, (<http://www.hnb.hr/o-hnb/ho-hnb.htm>) 8.9.2013.

utvrđivala bi se prema zlatu ili, u određenom ekvivalentu zlata i dolara, prema dolaru¹². Na konferenciji je na kraju donesen zaključak da se izradi i prihvati Zajednički plan baziran na ranije navedenim rješenjima. Zajednički plan (Joint State ment by Experts on the Establishment o fan International Monetary Fund of the United and Associated Nations) obuhvaćao je više elemenata Whiteovog plana, ali je za razliku od prvotnog rješenja bio znatno elastičniji te je kao takav i jednoglasno prihvaćen 22.7.1944. godine. Prihvaćanjem tog plana osnovan je Međunarodni monetarni fond te Međunarodna banka za obnovu i razvoj koja se popularno naziva Svjetska banka.

Prema definiciji Međunarodni monetarni fond je međunarodna organizacija osnovana na temelju sporazuma iz Bretton Woodsa. Cilj je promicati rast svjetske trgovine odobravanjem zajmova zemljama koje prolaze kroz razdoblja platno-bilančnih poteškoća.¹³

- Pretpostavke BW sustava:

- I. Osnivanje međunarodnog fonda kao izvora međunarodne likvidnosti kako bi zemlja u slučaju neravnoteže u bilanci plaćanja imala vremena za prilagodbu bez potrebe za uvođenjem trgovinskih restrikcija ili promjene tečajne politike
- II. Devizni tečajevi su fiksni, ali na dulji rok članicama se dopušta određena razina fluktuacije, ukoliko u sustavu postoji “fundamentalna neravnoteža”
- III. Uravnoteženje bilance plaćanja provodi se mjerama u koje su uključene i zemlje koje imaju suficite

Zaključno, može se reći kako, sukladno raspravama iz Bretton Woodsa, MMF ima tri glavna pravca djelovanja:

- I. Upravljanje tečajnim politikama zemalja članica te definiranje zajedničkih politika, što uključuje i modele pojedinačnih odstupanja od pravila
- II. Osiguravanje likvidnih sredstava zemljama članicama za vrijeme rješavanja problema u bilanci plaćanja
- III. Pružanje tehničke i savjetodavne potporu pri definiranju makroekonomskih politika članica

¹² Lovrinović, Ivan; Monetarna politika; RRiF plus Zagreb, 2009 str. 468

¹³ Mishkin F.S, Eakins S.G; Financijska tržišta i institucije; Mate d.o.o Zagreb; Str.654

MMF je osnovan s ciljem ostvarivanja sljedećih zadataka:

- Stabiliziranje deviznih tečajeva
- Ostvariti povjerenje zemalja članica u zaštitnu funkciju MMF-a
- Promovirati međunarodnu monetarnu suradnju rješavanjem konkretnih problema
- Ubrzati razvoj međunarodne trgovine, povećati zaposlenost i dohodak
- Uspostaviti multilateralni sustav plaćanja po računu tekućih transakcija
- Skratiti trajanje neravnoteža u bilancama plaćanja¹⁴

MMF danas broji 183 zemlje članice, dok ih je u početku pristupilo 29, a ukupna vrijednost uplaćenih kvota u 2000. g iznosila je gotovo 300 milijardi US\$.¹⁵

Sastavnice MMF-a su:

- Odbor guvernera
- Međunarodni monetarni i financijski komitet
- Izvršni odbor

8.1. Opći sporazum o posuđivanju (GAB)

Što se dogodi ako MMF nema dovoljnu količinu sredstava za pomoć zemljama u razvoju? Ovaj Opći sporazum o posuđivanju GAB (*eng. General agreement to borrow*) omogućuje MMF-u da posudi određeni iznos konvertibilnih valuta od 10 industrijski najrazvijenijih zemalja, uz sudjelovanje Saudijske Arabije, po tržišnim uvjetima. Potencijalni iznos kredita koje MMF može odobriti unutar GAB-a iznosi 18,5 mlrd PPV-a, ako uzmemo u obzir i dodatnih 1,5 mlrd \$ iz aranžmana sa Saudijskom Arabijom. Ovaj sustav od početka svog postojanja do danas bio je aktivan deset puta. Prvi put sredstva su posuđena Velikoj Britaniji i Italiji koje su bile pod stand-by kreditom. Opći sporazum o posuđivanju obnavlja se svakih četiri do pet godina. Najvažnija stvar vezana uz ovaj vid pomoći je da se s posudbom moraju složiti sve zemlje potpisnice GAB-a. Na GAB je uvelike utjecala i Južnoamerička kriza koja se dogodila 1982. godine te je nakon nje napravljena revizija koja je dovela do znatnog povećanja kreditnog potencijala GAB-a s početnih 6 mlrd\$ na 17 mlrd\$ te dodatnih 1,5 mlrd PPV-a iz dogovora sa Saudijskom Arabijom.

¹⁴ Hallwood C.P, Macdonald R.; International Money and Finance, 3th edition; Blackwell Publishing, Oxford 2000. Str.354

¹⁵ Lovrinović, Ivan; Monetarna politika; RRiF plus Zagreb, 2009 str. 468.

8.2. Novi aranžman o posuđivanju (NAB)

Do potpisivanja novog aranžmana o posuđivanju NAB (*eng. New agreement to borrow*) dolazi 1994. godine i to nakon Meksičke krize. Zemlje G-7 sastale su se na konferenciji u Halifaxu kako bi zajedno s ostalim financijski dobrostojećim zemljama odlučile razviti takve financijske aranžmane koji će udvostručiti iznos sredstava dostupnih MMF-u preko GAB-a. Koliko su bili dugi dogovori jasno potvrđuje i to da je Izvršni odbor MMF-a 1997.g. prihvatio odluku o uspostavljanju NAB-a, te je on kao takav počeo djelovati od 1998. godine. Novi aranžman o posuđivanju predstavlja skupinu kreditnih aranžmana između MMF-a i 25 zemalja članica. Tim dogovorom osiguravaju se dodatna sredstva koja se mogu koristiti od strane MMF-a u kriznim situacijama koje su prijetnja za stabilnost međunarodnog monetarnog sustava. Kao takav NAB ne predstavlja zamjenu za GAB (jer on i dalje vrijedi) ali postaje glavni izvor financiranja MMF-a. Ukupan iznos sredstava kojima MMF raspolaže u sklopu NAB-a i GAB-a je 34 mlrd PPV-a. Obveze pojedinih sudionika prema NAB-u temelje se na relativnoj ekonomskoj snazi, koja se u ovom slučaju mjeri s iznosom stvarno uplaćenih kvota pri MMF-u. Ovaj kriterij je dominantan. Odluka je pravovaljanja tijekom pet godina, a može biti promijenjena u trenutku kada neka od članica MMF-a bude prihvaćena kao novi sudionik NAB-a. Sredstva iz NAB-a mogu se aktivirati samo ako odluku prihvate svi sudionici GAB-a i Izvršni odbor. NAB je do sada aktiviran samo jednom i to u aranžmanu za Brazil u prosincu 1998. godine u iznosu od 9,1 mlrd PPV-a od čega je konačno iskorišteno samo 2,9 mlrd. Pored spomenutih GAB i NAB modela za pribavljanje dodatnih sredstava za funkcioniranje MMF-a početkom 2009.g. s Japanom je potpisan jednogodišnji ugovor od 100 mld\$. Taj zajam je stavljen na raspolaganje MMF-u a po isteku ugovor se može obnoviti. Uz sve ovo, u slučaju potrebe MMF može posuđivati sredstva od niza institucija i kreditora, javnog (ministarstva financija, središnje banke, BIS-a i dr.) te privatnog sektora.

9. DEVIZNI TEČAJ

Tečaj neke valute predstavlja odnos između jedinice jedne valute i iznosa druge valute u koju se ta valuta može promijeniti u određenom trenutku. Tečaj se formira od strane države te se, zavisno od tržišne ponude i potražnje, dnevnog prometa i promjena stranih valuta, svakodnevno mijenja. Vrijednost tečajeva se zatim objavljuje putem tečajne liste koju objavljuju službene burzovne vlasti, a sadržava tečajeve koji su utvrđeni u službenoj trgovini i na reguliranom tržištu kao i tečajeve koji su utvrđeni u slobodnom prometu.

Neke vrste tečaja služe kao instrument države kako bi se ostvarila željena politika tečaja. Npr., da bi postigla uvoz željenih dobara država može koristiti preferencijalni tečaj. S druge strane, i zavisno o monetarnoj politici koju provodi, država također može pokušati spriječiti neželjene transakcije (kao npr. uvoz luksuznih dobara) primjenjujući ograničavajući tečaj.

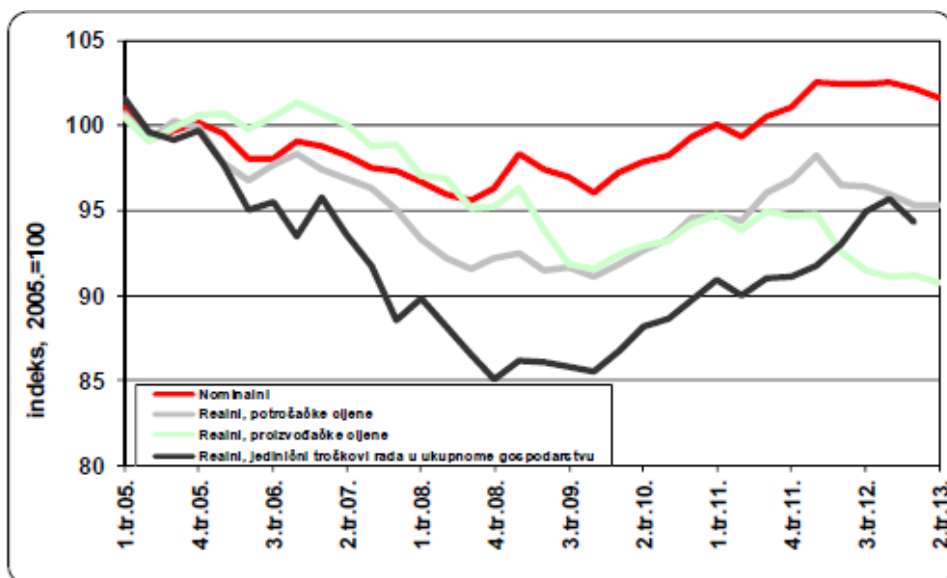
Razlikujemo dvije vrste tečajeva:

Fiksni tečaj (*engl. fixed rate of exchange*) se odnosi na stabilnost odnosa između domaćeg novca i stranih valuta, a temelji se na paritetu utvrđenom od strane monetarne vlasti neke zemlje kojim se cijena jedinice strane valute, izražene u domaćem novcu, formira prema nekom standardu, odnosno prema jednom izabranom nazivniku (u povijesti prema zlatu, a danas prema nekoj stabilnoj valuti).

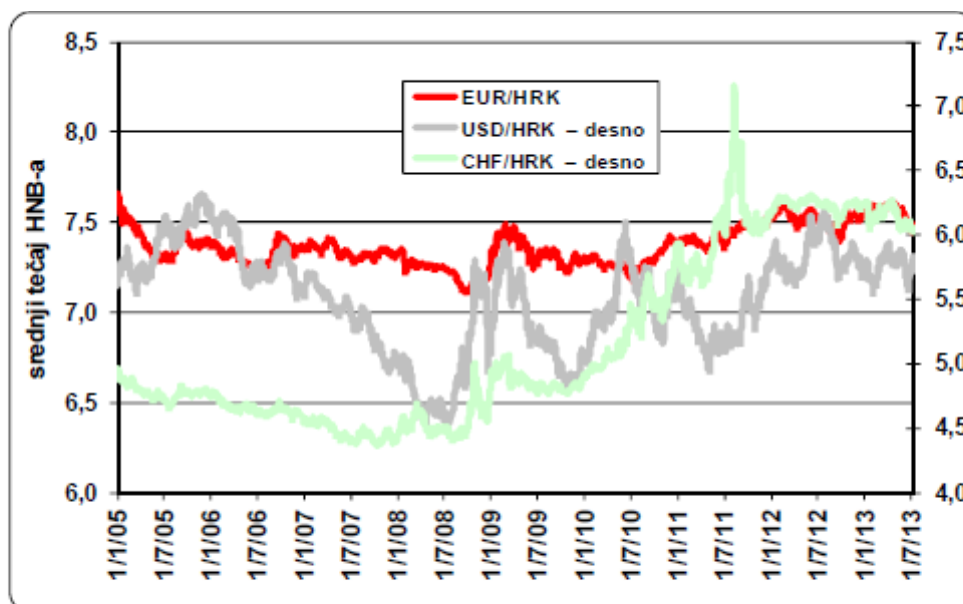
Devizni tečaj (*engl. exchange rate*) predstavlja cijenu jedne valute izraženu drugom valutom. Ono što se uzima u obzir kod takvih tečajeva su međusobni tečajevi vodećih valuta, no obično se jedna značajna valuta uzima kao zajednički standard, npr. američki dolar. Takav tečaj ovisi o vrijednosti valuta koje se kompariraju, te od ponude i potražnje valute na deviznom tržištu. Srednji tečaj uglavnom međusobno koriste banke u procesu trgovanja devizama. Za kupovinu deviza od strane svojih komitenata banke obračunavaju viši tečaj, a kod prodaje deviza bankama banke komitentima obračunavaju niži tečaj.¹⁶ Važno je i razumjeti da nacionalna valuta vrijedi samo na području određene zemlje koja ju koristi, dok izvan tog područja ona gubi svojstvo zakonskog i definitivnog sredstva plaćanja. Ovdje dolazimo do problema kupovne moći određene valute, jer ona do izražaja dolazi tek kada dođe do razmjene za drugu valutu i to posredovanjem intervalutarnog tečaja. Preciznije rečeno, intervalutarni tečaj predstavlja razmjenu efektivnog novca (valute) jedne zemlje za efektivni novac (valutu) druge zemlje. Devizni tečaj, s druge strane, predstavlja razmjenu potraživanja u valuti zemlje A, za potraživanje u valuti zemlje B. Budući da je efektivni novac moguće (i lakše) krivotvoriti, u praksi banke posebno iskazuju visinu tečaja za efektivu (gotov novac) koji je u pravilu niži od tečaja za devize, i to zbog rizika krivotvorenja novca i manipulativnih troškova prijenosa novca iz zemlje u zemlju.¹⁷

¹⁶ „Što je lista“, (<http://www.tecjalista.info/definicija-tecaja.htm>) 20. kolovoz 2013.

¹⁷ Perišin I., Šokman A., Lovrinović I.; Monetarna politika; Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“, Pula 2001. Str. 336

Grafikon 1. Indeks nominalnog i realnog efektivnog tečaja kune (izvor : HNB)

Grafikon 2. Nominalni dnevni tečaj kune prema euru, dolaru i švicarskom franku (izvor: HNB)

9.1.Devizni tečaj u sustavu MMF-a

MMF razlikuje različite varijante deviznog tečaja u odnosu na one koje mu zemlje članice službeno prijave, a to su:¹⁸

- Devizni tečaj bez domaće valute u optjecaju

¹⁸ Lovrinović, Ivan; Monetarna politika; RRiF plus Zagreb, 2009 str. 461

Predstavlja režim deviznog tečaja gdje valuta strane zemlje ili nacionalna valuta egzistira kao jedino zakonsko sredstvo plaćanja ili određena zemlja pripada monetarnoj/valutnoj uniji u kojoj dijeli isto zakonsko sredstvo plaćanja s ostalim članicama. Ovaj oblik podrazumijeva odricanje od nezavisne monetarne kontrole.

- Devizni tečaj u uvjetima valutnog odbora
Monetarni režim koji se temelji na eksplicitnoj zakonskoj obvezi zamjene domaće valute, određenom strnom valutom uz fiksni devizni tečaj.
- Ostali konvencionalni aranžmani fiksno vezanog (okačenog) tečaja
Valuta neke zemlje može biti formalno ili stvarno vezana za neku drugu valutu ili košaricu valuta po fiksnom tečaju s mogućim odstupanjima tečaja unutar granica od 1% oko središnjeg tečaja. Monetarna vlast se u ovom slučaju obvezuje se održati fiksni paritet putem intervencija na deviznom tržištu
- Fiksni devizni tečaj unutar zadanog raspona plivanja
U ovom slučaju visina deviznog tečaja održava se između dopuštenih granica fluktuacije koje dopuštaju odstupanja veća od 1% oko središnjeg tečaja. Ovdje spadaju aranžmani deviznih tečajeva zemalja članica današnje EMU
- Puzajuće prilagođavanje
Valuta se prilagođava povremeno u malim vrijednostima prema unaprijed određenom fiksnom tečaju ili s obzirom na određene kvantitativne indikatore unutar zone odstupanja. Stopa puzanja može biti takva da prouzroči inflacijske promjene vrijednosti valute ili može biti na razini unaprijed određene fiksne stope ispod projicirane inflacijske razlike.
- Devizni tečaj unutar promjenjivih granica plivanja
Devizni tečaj održava se unutar određenih granica zone fluktuacije oko središnjeg tečaja koji se kontinuirano prilagođava unaprijed određenom tečaju ili odgovara na promjene određenih kvantitativnih indikatora. Obveza određivanja tečaja unutar granica i dalje nameće ograničenja monetarnoj politici, ali uz povećanu fleksibilnost.
- Upravljanje plivajući devizni tečaj bez unaprijed određenog smjera kretanja
Monetarna vlast putem intervencija na međunarodnim deviznim tržištima utječe na kreiranje deviznog tečaja bez prethodnog specificiranja smjera kretanja. Važno je istaknuti da promjene koje se potaknu nisu i ne mogu biti automatske. Indikatori za

upravljanje tečajem imaju presudnu važnost, a uključuju npr. stanje bilance plaćanja, međunarodnih pričuva te sukladno tome razvijanje tržišta

- Slobodno plivajući devizni tečaj

Devizni tečaj se određuje tržišno, na temelju ponude i potražnje. Intervencije monetarnih vlasti nemaju cilj direktnog utjecaja i određivanja razine deviznog tečaja, već prilagođavanja stope promjene i sprječavanja prekomjernih fluktuacija deviznog tečaja. U ovom slučaju monetarna politika je u načelu neovisna od politike deviznog tečaja

10. EUROPSKA MONETARNA UNIJA

Ujedinjavanjem zapadnoeuropskih zemalja krajem Drugog svjetskog rata na gospodarskom i monetarnom području došlo je do stvaranja novih institucija koje su imale ulogu ratom opustošenu Europu ponovno podići i vratiti joj stari status koji je imala kao gospodarstvena sila. Ovom ujedinjenu zapadnoeuropskih zemalja „kumovao“ je SAD koji je bio najznačajnija ekonomska, politička i vojna sila svijeta u to vrijeme (ali i danas). U lipnju 1947. godine tadašnji državni sekretar vanjskih poslova George Marshall iznio je ideju o pomoći zapadnoeuropskim zemljama pod uvjetom da one donesu zajednički plan obnove i da se dogovore o veličini potrebne pomoći svakoj od zemalja. Marshallovim planom teško oštećenim zemljama Europe, bespovratno je podijeljeno preko 15 mlrd\$ za gospodarski oporavak. Kako bi se dogovorili oko podjele sredstava 1948. Godine osnovana je Organizacija za europsku ekonomsku suradnju (OEEC) koja je djelovala na jačanju multilateralne trgovine među zemljama članicama. OEEC su sačinjavale Kanada, SAD te 16 zapadnoeuropskih zemalja. 1960. Godine OEEC mijenja svoj naziv i područje djelovanja i postaje Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj OECD u koju uz postojeće članove ulaze još Japan i Španjolska. Na monetarnom planu 1950. Godine osnovana je Europska platna unija (European Payments Union – EPU). Ključni zadatak Europske platne unije bio je omogućavanje prijelaza s bilateralnog na multilateralni oblik plaćanja što je ujedno bio i prvi korak ka stvaranju potpune konvertibilnosti njihovih valuta.

10.1. Mehanizam deviznih tečajeva unutar europskog monetarnog sustava

Europski monetarni sustav – EMS (*engl. European Monetary System – EMS, njem. Europäisches Währungssystem*) je monetarni sustav koji je uspostavila Europska zajednica 1979. godine da bi stabilizirana međusobne odnose valuta zemalja članica. U pravilu svaka zemlja članica je obvezna da održava vrijednost svoje valute unutar danog pariteta (2.25%) u odnosu na europsku novčanu jedinicu (ecu), koja je definirana kao određena kombinacija valuta zemalja članica. Centralna banka svake zemlje održava vrijednost svoje valute intervencijama na tržištu deviza, a u tome joj svojim operacijama mogu pomoći i druge centralne banke. Kako se tim intervencijama mijenja količina novca u optjecaju, to će se odraziti i na kamatne stope za tu valutu. Kretanja kratkoročnog kapitala pod utjecajem očekivanih razlika u kamatnim stopama utjecat će na promjenu odnosa ponude i potražnje za svaku valutu, što će omogućiti da njena vrijednost ostane unutar zadanog pariteta. Ako se međutim pod utjecajem različitih stopa inflacije kupovna moć pojedine valute toliko promijeni da centralna banka više ne može svojim intervencijama uspostaviti stari paritet, tada ta zemlja uz suglasnost Europskog fonda za monetarnu suradnju može promijeniti paritet svoje valute.¹⁹

10.2. Mehanizam deviznih tečajeva unutar Europske monetarne unije baziran na euru

Nakon Drugog svjetskog rata zemlje Europske unije (današnje članice) težile su stvaranju stabilnog intervalutarnog odnosa što je najbolje bilo vidljivo 70tih godina za vrijeme naftnih kriza i destabilizacije dolara a znamo da je Europska ekonomska zajednica tada i te kako ovisila o Sjedinjenim Američkim Državama. Zemlje tadašnje Zajednice svoje su devizne tečajeve formirale tako da se najprije određivao raspon fluktuacije između valuta zemalja članica, a potom svake valute prema dolaru. Kasnije se praksa određivanja fluktuacije prema dolaru napušta i to je najznačajniji korak pri stvaranju monetarne neovisnosti Zajednice. Upravo zbog toga nametnula se potreba stvaranja prave monetarne unije s jedinstvenom valutom. 1979. g osnovan je Europski monetarni sustav i uvedena je zajednička valuta – ECU. Bit mehanizma Europskog monetarnog sustava bila je zajednička valuta s kojom su se uspoređivali devizni tečajevi drugih valuta. Ako bi došlo do narušavanja intervalutarnih odnosa središnje banke zemalja članica EMS-a bile su dužne

¹⁹ Europski monetarni sustav –EMS, (<http://limun.hr/main.aspx?id=31853>) 21.kolovoz 2013.

intervenirati na deviznim tržištima kad se dosegne divergentni prag pojedine valute. EMS je također zemljama članicama odobravao kreditne olakšice nastale zbog platno-bilančnih teškoća. Tako definirani monetarni odnosi značili su veću sigurnost gospodarskog prostora kako unutar Zajednice tako i u međunarodnim razmjerima, te su ojačali trgovinu i financijsko posredovanje. Tim činom stvorena je zona monetarne stabilnosti u Zapadnoj Europi. Euro se u Uniju uveo 01.01.1999. godine

11. MONETARNI SUVERENITETI U UVJETIMA GLOBALIZACIJE

11.1. Euroizacija i dolarizacija – uzroci i vrste

Tranzicija je osim neučinkovitosti realnog sektora pokazala i sve probleme financijskog sektora, koji se ogleda najčešće u nepovjerenju domaćoj valuti. Valute tranzicijskih zemalja srednje i istočne Europe posljednjih su desetljeća bile nestabilne, nekonvertibilne i slabe, pa se, prema tome, nije moglo izgraditi posebno povjerenje prema njima. Danas se u tranzicijskim zemljama ali i iz Europske unije sve češće čuju zahtjevi za napuštanjem domaćih valuta i uvođenjem u opticaj neke od zdravih svjetskih valuta, prije svega eura ili dolara. Ostvarivanje takvog projekta preporučuje se putem valutnog odbora, kao prijelaznog rješenja do trenutka potpunog prijelaza na euro koji bi se trebao dogoditi nakon ulaska u Europsku uniju, ili putem službene dolarizacije/euroizacije. S druge strane predlaže se fiksiranje deviznog tečaja koji potom služi kao sidro monetarne i ekonomske politike pa kombiniranim s tokovima kreiranja primarnog novca predstavlja u stvari valutni odbor. Uvođenje zdrave strane valute u optjecaj značilo bi višestranu sigurnost, počevši od stabilnijih cijena, stabilnijeg tečaja, pa do sigurnosti za strane investitore. S druge strane zemlja u tom slučaju potpuno gubi monetarni suverenitet, što znači da joj ne treba ni središnja banka niti monetarna politika jer je u tom slučaju preuzima od zemlje čiju je valutu prihvatila kao svoju. Vlastiti novac čini sastavni i važan dio suvereniteta svake države, jer je novac u krajnjem slučaju odraz realne ekonomije, ali ima i svoje specifične zakonitosti i mogućnosti aktivnog utjecaja na realnu ekonomiju. Međutim, ostaje otvoreno vrlo važno pitanje: je li u procesu približavanja EU bolje što prije prihvatiti euro ili suvereno i aktivno iskoristiti monetarnu politiku u kontekstu ukupne ekonomske politike, u cilju postizanja viših stopa rasta BDP-a koje su uvjet za približavanje.²⁰ Prisutnost druge valute u novčanom optjecaju u nekoj zemlji nije novost. Takva praksa je poznata iz

²⁰ Lovrinović, Ivan: Monetarna politika; RRiF plus Zagreb;2009

razdoblja bimetalizma kada je na sceni bio sustav paralelne i nakon toga dvojne valute. U optjecaju su se ravnopravno nalazili zlato i srebro s tom razlikom da je kod dvojne valute odnos između srebrnog i zlatnog novca bio zakonski utvrđen. Danas u uvjetima papirne valute i depozitnog, nematerijalnog novca čitava ta problematika postaje komplicirana. Korištenje strane valute u nekoj zemlji danas se popularno naziva dolarizacija zbog toga što se upravo dolar najviše koristi diljem svijeta. Euroizacija i dolarizacija mogu biti i službene i neslužbene, unilateralne i bilateralne. Najveća država po broju stanovnika koja najdulje ima službenu dolarizaciju je Panama. Početkom 1999. g. Argentina je najavila skorbu službenu dolarizaciju, a Ekvador početkom 2000. g. Obje zemlje su u to vrijeme bile u gospodarskoj krizi a od dolarizacije su očekivale stabilnost i brži razvoj. Dolarizacija je monetarna strategija prema kojoj neka država u potpunosti napušta vlastitu valutu i kao službenu prihvaća valutu druge države, najčešće američki dolar.²¹

²¹ Mishkin F.S, Eakins S.G; Financijska tržišta i institucije; Mate d.o.o Zagreb; Str.65

12.ZAKLJUČAK

Svijet danas, poznatiji kao „globalno selo“ umrežen je i povezan svim mogućim sponama, a pogotovo trgovačkim i financijskim. Kretanja tečaja i vrijednosti novca mijenjaju se iz sata u sat, uvjetovana stanjem i kretanjima svjetskih financijskih i gospodarskih divova i velesila. Veliku ulogu igraju banke sa svojim monetarnim politikama, vlade i državne politike, analitičari koji utječu na svijest, razmišljanja i ulaganja drugih strana koja sudjeluju u trgovanju na financijskim tržištima, trgovinom roba i usluga, sirovina, obrtom kapitalnih dobara, trgovinom dionicama, zlatom i naftom, novcem i svjetskim valutama ali i razni špekulanti. Upravo zbog toga smatram da je ovaj završni rad pridonio tome da dublje proučim problem novca ali i pozadinu nastanka istog. Istina je, da u školama i na fakultetima učimo o financijama ali smatram da se kroz nekoliko predavanja ne može proći kompleksnost ove tematike obzirom da se s novcem svakodnevno susrećemo, zarađujemo ga, trošimo ga a da ponekad nismo ni svjesni što je on zapravo. Osim samog novca i njegovog razvoja, institucije koje su vrlo važne u monetarnom spektru svijeta o kojima ponekad znamo samo neke najistaknutije karakteristike a da pri tome ne znamo gotovo ništa o njihovu nastanku niti opsegu posla također su važne za naš život kao poslovnih ljudi. Monetarni sustav kao takav te poznavanje istoga vrlo je važno za svakog tko se planira baviti bilo kojim oblikom ekonomije, dok je poznavanje deviznog tečaja te problematike vezane uz njega dio opće kulture i informiranosti stoga smatram da mi je izrada ovog rada otvorila neke nove, ekonomske poglede na svakodnevne stvari, funkcioniranje svijeta i ekonomije, ali i mogućnosti monetarnog sustava, njegove prednosti i nedostatke.

13.POPIS LITERATURE

Knjige:

- 1) Kordić, Gordana: Reforma međunarodnog monetarnog poretka: tečajna politika za 21. Stoljeće/zbornik radova; Ekonomski fakultet Zagreb; 2003.
- 2) Kovačević, Zoran: Monetarna politike-mjere i instrumenti/Hrvatski gospodarski razvitak; Ekonomski fakultet Zagreb; 2003.
- 3) Lovrinović, Ivan: Monetarna politika; RRiF plus Zagreb;2009
- 4) Perišin,I; Šokman,A; Lovrinović,I: Monetarna politika, fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković, Pula, 2001.
- 5) Sirotković, Jakov: Monetarna vlast i politika – glavna prepreka oporavku hrvatskog gospodarstva/Ekonomska politika Hrvatske u 2002/Zbornik radova; Inženjerski biro Zagreb; 2001.
- 6) Nikić, Gorazd: Tranzicija u Hrvatskoj:deset godina stabilnosti tečaja i cijena; Binoza press: Ekonomski institut; Zagreb; 2003.
- 7) Božina, Lovre: Monetarna teorija i politika: ekonomska i monetarna istraživanja; Sveučilište Jurja Dobrile, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“; Pula; 2008.

Internet :

- 1) Info pojmovi (<http://novac.net/help-info/pojmovi/>) 6.9.2013.
- 2) Novac, kazalo (<http://www.moj-bankar.hr/Kazalo/N/Novac>) 6.9.2013.
- 3) Bimetalizam, <http://limun.hr/main.aspx?id=27623&Page=3> 21.8.2013.
- 4) HNB, (<http://www.hnb.hr/o-hnb/ho-hnb.htm>) 8.9.2013.
- 5) „Što je lista“, (<http://www.tecajnalista.info/definicija-tecaja.htm>) 20.8.2013.
- 6) Europski monetarni sustav –EMS, (<http://limun.hr/main.aspx?id=31853>) 21.8.2013.

14.SAŽETAK

Ekonomске procese u društvu možemo podijeliti na dvije osnovne kategorije: realnu ekonomiju (tok roba) i monetarnu ekonomiju (tok novca). Osnovni cilj ovoga rada je pobliže se upoznati s pojmovima koje svakodnevno susrećemo i koji utječu na naš život kao život poduzetnika, proizvođača ali i običnih građana. Osim novca kao pojma, rad obuhvaća i povijest razvoja novca do onog oblika kojeg danas poznajemo, stvaranje međunarodnog monetarnog fonda i njegova uloga u monetarnoj politici danas, središnja banka i okolnosti nastanka, devizni tečaj njegov razvoj i značenje za današnju ekonomiju, ali i svakodnevni život. Nabrojani pojmovi i okolnosti njihovog nastanka u međusobnoj su korelaciji i vrlo su važni za razumijevanje današnje monetarne politike kao i svakodnevnog toka novca i kapitala. Posebnu važnost u funkcioniranju financijskog sustava imaju banke kao osnovne jedinice. One imaju zadatak prikupljati i čuvati novac građana, omogućiti vlasnicima novca raspolaganje istim, odobravati različite vrste namjenskih i nenamjenskih kredita te posredovati u novčanim transakcijama građana, poduzeća, država, osiguravajućih društava i drugih subjekata. Kao financijski posrednici banke prikupljaju novac u obliku depozita a plasiraju ih primarno odobravanjem različitih vrsta kredita. Putem banaka obavlja se i indirektno financiranje između štediša, investitora, potrošača i svih ostalih klijenata koji mogu imati različite uloge u poslovnom svijetu.

15.SUMMARY

Economic processes in society can be divided into two basic categories: the real economy (flow of goods) and monetary economics (cash flow). The main objective of this work is more closely acquainted with the concepts that we are meeting and affecting our life as entrepreneurs, producers and ordinary citizens. Besides money as a concept, the work includes the history of the development money to that form that we know today, the creation of the IMF and its role in monetary policy today, the central bank and the circumstances in which, the exchange rate development and its significance for today's economy, and daily life . The above mentioned terms and conditions of their occurrence in mutual correlation and are very important for understanding the current monetary policy as well as the daily flow of money and capital. Special importance in the functioning of the financial system have banks as the basic unit. They have the task to collect and keep the money of the citizens, to enable owners of the money available to them, to grant various types of earmarked and other loans and mediate financial transactions of citizens, businesses, government, insurance companies and other entities. As financial intermediaries, banks collect money in the form of deposits and placed them primarily by granting different types of loans. Through banks is done and indirect financing between savers, investors, consumers and all other clients that may have different roles in the business world.

16.POPIS SLIKA

Slika 1. Struktura HNB-a

17.POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Indeks nominalnog i realnog efektivnog tečaja kune

Grafikon 2. Nominalni dnevni tečaj kune prema euru, dolaru i švicarskom franku

18. TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište J. J. Strossmayera
Poljoprivredni fakultet u Osijeku
Završni rad

NASLOV RADA Monetarni sustav i režim deviznog tečaja

NASLOV RADA Monetary systems and exchange rate regime

Ivana Nuić

Sažetak:

Ekonomске procese u društvu možemo podijeliti na dvije osnovne kategorije: realnu ekonomiju (tok roba) i monetarnu ekonomiju (tok novca). Osnovni cilj ovoga rada je pobliže se upoznati s pojmovima koje svakodnevno susrećemo i koji utječu na naš život kao život poduzetnika, proizvođača ali i običnih građana. Osim novca kao pojma, rad obuhvaća i povijest razvoja novca do onog oblika kojeg danas poznajemo, stvaranje međunarodnog monetarnog fonda i njegova uloga u monetarnoj politici danas, središnja banka i okolnosti nastanka, devizni tečaj njegov razvoj i značenje za današnju ekonomiju, ali i svakodnevni život. Nabrojani pojmovi i okolnosti njihovog nastanka u međusobnoj su korelaciji i vrlo su važni za razumijevanje današnje monetarne politike kao i svakodnevnog toka novca i kapitala. Kao financijski posrednici banke prikupljaju novac u obliku depozita a plasiraju ih primarno odobravanjem različitih vrsta kredita. Putem banaka obavlja se i indirektno financiranje između štediša, investitora, potrošača i svih ostalih klijenata koji mogu imati različite uloge u poslovnom svijetu.

Ključne riječi: monetarni sustav, devizni tečaj, novac

Summary:

Economic processes in society can be divided into two basic categories: the real economy (flow of goods) and monetary economics (cash flow). The main objective of this work is more closely acquainted with the concepts that we are meeting and affecting our life as entrepreneurs, producers and ordinary citizens. Besides money as a concept, the work includes the history of the development money to that form that we know today, the creation of the IMF and its role in monetary policy today, the central bank and the circumstances in which, the exchange rate development and its significance for today's economy, and daily life. The above mentioned terms and conditions of their occurrence in mutual correlation and are very important for understanding the current monetary policy as well as the daily flow of money and capital. Special importance in the functioning of the financial system have banks as the basic unit. Through banks is done and indirect financing between savers, investors, consumers and all other clients that may have different roles in the business world.

Key words: monetary systems, exchange rate, money

Datum obrane: